

Landsognene, del 2.

Vollerwik (oprindelig og efter Udtalen Follervik) Sogn omgivet af Kating og Welt Sogne samt af Vesterhavet (Eidermundingen). Kirken i den vestlige Deel af Sognet, 7/12 Miil syd for Garding og ca. 1 1/4 Miil vest sydvest for Tønning. Arealet 779 Tdr. Marskland, der kun undtagelsesviis har den til Studegræsning fornødne Fedme, men fortrinlig egner sig til Kornavl.

Eiderstrømmen løber umiddelbart forbi Sognets Diger; en fremtrædende Bugt af disse kaldes Verlorenhørn, en anden Sydvesthørn. Her er det saakaldte Fem-Communers Dige, hvortil Vollerwik, Welt, By og Landsogn Garding samt Katrineherd concurrere. Sognets Diger høre til de meest truede i Landskabet, og imod Strømmens Angreb er man ikkun istand til at værges sig ved kostbare Anlæg, skjøndt endog disse ikke ganske have kunnet fjerne Muligheden af en fremtidig Indflytning af Diget.

En Deel af Sognet kaldes Mühlenkog, og vest for denne ligger Kornkogen, af hvilken den til Vollerwik Sogn hørende Deel paa Generalstabskortet benævnes Olde Vester-Kog. Sognets Jorder afvande hovedsagelig til Kating-Sluse, der danner en besøgt Havn ved Sønderbaadfartens Munding *). Her er ansat en Controlleur. Kornkogsjorderne afvande til Brückritsluse.

*) Om denne see Garding Sogns Beskrivelse.

I Sognet forskellige Samlinger af Beboelser: Gaden ("de Straat") ved Sødiget, Katingsiel med Kro, Kalkbrænderi samt Controlleurbolig, ved Kirken med Præstegaard og Skole. Nogle Huse ved Sødiget kaldes Hylk. Ialt i Sognet 4 Gaarde med 50 til 100 Dsl., 15 Gaarde med under 50 Dsl., 39 Huse med Jord og 30 Huse uden Jord. Blandt ovennævnte 1 Mølle, 1 Kalkbrænderi, 3 Kroer og 1 Skolebygning.

Indvaanere: 651. Agerdyrkning og Kvægavl er Hovederhvervet. I de bedste Fenner græsses Stude. Forskjellige Haandværkere findes i Sognet. Den fattige Klasse ernærer sig for en Deel ved Digearbeide. Nogen Reie- og Flynderfangst drives af Fruentimmer.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Østerdelens Landret, Østerdelens Landskriveri (Tønning), Østerdelens Penningmester (Tønning), Tønning Physicat (Tønning), tredje Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 24de - 26de Lægd og har een Lensmand. Interessenterne, der mindst maae eie 12 Dsl. Land, have Stemme i de communale Forsamlinger. Sognet er et Valgkald. Kaldets Indtægter anslaaes til

900 Rd. aarlig. Kirken eier ca. 10 Dsl. Jord og Capitaler til Beløb 1197 Rd. 74 Sk.

Kirken er bygget deels af Kampesteen, deels af Muursteen, uden Taarn, forsynet med Stræbepiller udvendig. Vest for samme et isoleret Klokketaarn. Altertavlen fremstiller Korsfæstelsen, i Sidefelterne Apostlene. I Kirken Luthers og Melanchtons Portraiter, og i Choret en Ligsteen over Præsten Joh. Alders (1568 - 1612.) tilligemed hans Familie. Kirken er lille, men har et Pulpitur i den vestlige Ende. Tidligere havde Skibet tvende Gange mellem Stolestaderne, nu kun een.

Vollerwik Sogn skal tilligemed Sognene i det gamle Everschop 1113 have faaet et Capel, der siges at være udgaaet fra Garding Kirke Maaskee udgjorde Sognet dengang en Deel af de udstrakte Forlande, der under Navn af Grøde de siges at have ligget sydvest for Garding og naaet langt ud over Eiderens nuværende Hovedløb. Her var ogsaa det i den eiderstedske Krønike om Feiden mellem Eidersteds og Ditmarskens Befolkninger saa ofte nævnte Borgsand, hvor de sidste den 25de Juli 1414 gjorde Landgang, men bleve saa kraftigt modtagne af Friserne, at de mistede 500 Mand. Anden Dagen derefter kom de imidlertid igjen i større Antal og brandskattede de tre Lande, hvorefter det i flere Aar ikke kunde komme til Fred mellem de stridende Parter*). I disse Kampe gik det senere stedse ud over Eidersted, hvis Sogne ødelagdes og brandskattedes i en stor Maalestok.

*) Ifølge Neocorus's bekjendte Krønike skulle dog Ditmarskerne første Gang være landede ved Tønning, medens Borgsand var det Sted, hvor 4 af deres Landsmænd, beskyldte for Tyveri, Aaret iforveien, uden foregaaende Rettergang vare blevne hængte, hvilket først gav Anledning til Fjendtlighederne. Efter samme Krønike skal Slaget have staaet den 18de Juli (Arnolf). Derimod siges Ditmarskerne ved deres andet Indfald 1414 at være landede ved Borgsand, hvor 259 Eiderstedere og 120 Ditmarskere skulle have fundet deres Død.

Samtidig med den i Østerhever Sogns Beskrivelse nævnte Staller over Landene Everschop og Utholm, Ebi Wunneken, der døde 1449 og blev efterfulgt af Søstersønnen Knud Plogsen, var Meves Andersen Staller i Eidersted. Da denne 1446 takkede af, kom i hans Sted Joen Joensen, der efter Knud Plogsens Død 1459 tillige blev Staller i Everschop og Utholm og kaldtes den mægtige Foged.

Han roses som en Mand af streng Retfærdighed, der ofte paadrog sig Had formedelst denne sin Strenghed. Den 1ste August 1462, da han med sit Følge reed hjem fra Utholms Thing, blev han i Garding dræbt af Brødrene Poppe og Tete Schweins, der selvtiende havde lagt sig i Baghold, og trængte ind paa ham. En af Mændene tog Joens Sværd, saarede dermed Tete Schweins og sagde: "Joens Sværd vil hævne hans Død." Derpaa flygtede de alle 10 ned til Eideren for at undkomme over i Ditmarsken, men da de bleve eftersatte af Stallerens Folk med nogle af hans Frænder, kastede de sig ind i Vollerwik Kirke for at søge Tilflugt der. Alt før Sol gik ned, havde der samlet sig 100 Mand tilhest ved Kirken, som blev omringet og beskydt. Flere stødte om Natten til, deriblandt den gottorpske Amtmand Claus Rathlev med 20 Heste, og Everschopperne nordpaa

droge i Marken med en anseelig Styrke, thi Ditmarskerne havde samlet sig paa den anden Side Eideren, uden at de dog dristede sig til Angreb for at hjælpe Ildgjerningsmændene, af hvilke nogle havde Frænder iblandt dem. Da man omsider gjorde Anstalt til at sætte Ild paa Kirken, overgav de Beleirede sig. De bleve bundne førte til den myrdede Stallers Gaard Langehem i Oldenswort Sogn, og derfra til Gottorp, hvor de 18 Uger efter af Kong Christiern I. og hans Raader samt af de tre Landes Raader bleve dømte til Steile og Hjul, men paa Een nær rettedes med Sværdet udenfor Slesvig By.

I Trediveaarskrigen blev der ved Eiderdiget ved Hylk 1628 anlagt en Skandse, som var bestemt til Retraitepunkt for de i Eidersted liggende Cerboniske Tropper. Da imidlertid General Morgan men den danske Armee nærmede sig og den 24de Mai 1629 angreb det af de Keiserlige besatte Husum, blev Skandsen forladt og Alt søgte til Koldenbyttel, rimeligviis af Frygt for at blive afskaaret. Ogsaa 1810 i Krigen mod Englænderne blev her anlagt en Skandse for at bestryge Eiderstrømmen, og herhen skal Tønnings Besætning have trukket sig tilbage, da Kosakkerne 1813 nærmede sig. Besætningen maatte senere capitulere. Skandsen sees endnu.

Hvornaar Vollerwik Sogn i Forbindelse med andre eiderstedske Sogne er bleven inddiget vides ikke. Landet har, som anført, tidligere naaet meget længere ud i Eidermundingen, end nu er Tilfældet, og Sognearealet angaves 1618 til 1477 Dagslet.

Udfor Vollerwik skal have ligget et Capel eller en Kirke ved Navn Hylk. Ogsaa det i ældre Kirkeregistre nævnte Milde antages af Nogle at have ligget her, men henføres rettere til Egnen ved Koldenbyttel.

1445 blev en Overenskomst truffet mellem Sognets Raadmænd, Oldermænd og Menighed paa den ene og Stedets Præst paa den anden Side, hvorved Kaldets Indtægter bleve fastsatte. Det gamle Document findes trykt i Michelsens Nordfrisland.

Ulvesbøl Sogn i Vesterdelens østligste Hjørne er omgivet af Tetenbøl, Oldenswort og Witswort Sogne, det til Husum Amt hørende Simonsberg District samt af Vesterhavet. Kirken paa en høi Værft umiddelbart indenfor Sødiget i den nordvestlige Deel af Sognet, omtrent 1 1/2 Miil nord. for Tønning, 1 3/4 Miil nordøst for Garding, 1 1/2 Miil sydvest for Husum. Arealet 3212 Tdr. Marskland, der i den vestlige Deel af Sognet er af den bedste Slags, mod Øst derimod af lettere Beskaffenhed og fortrinsviis skikket til Kornavl.

En Deel af Jorderne er tildeels Mosegrund, navnlig i den sydlige Deel af Sognet og nogen Tørv graves her. Sognet dannes af det egentlige Ulvesbøl med Barnemoor (Barnekemoor) og en Deel af den mod Nord liggende Adolfskog; den octroierede Nørre-Frederikskog hører kun i kirkelige Anliggender herhen. Nogle isoleret liggende Steder paa Altneukogs og Østeroffenbølkogs Mellemdiger høre til Sognet. Udenfor findes Sognet noget Forland (ca. 156 Tdr. Land). Jorderne afvande samtlig til Reimersbude Sluse og høre til Witswort Vandløsning. I

Mellemdiget syd for Adolfskog flere større Hveler, der minde om tidligere Digebrud, da Eideren endnu havde sit Løb gennem hine Koge.

I Sognet findes ikkun spredte Gaarde og Huse paa Værfter og Mellemdiger. Gaardene for største Delen langs Sognets Hovedvei i en Linie fra Øst til Vest kaldes fortrinsviis Ulvesbøl, nord for Veien paa Mellemdiget en Række Huse Porrendeich. Præstegaardsværften, hvor ogsaa Skolen ligger ved Kirken. Mod Syd nogle Gaarde og Huse Varnemoor. Hochhørn i Altneukog og den saakaldte Lieutenantshof i Adolfskog. Ialt 3 Gaarde med over 100 Dagslet Jord, 3 Gaarde med 80 - 100 Dagslet, 3 Gaarde med 60 - 80 Dagslet, 2 Gaarde med 40 - 60 Dagslet, 1 Gaard med under 40 Dagslet, 30 Huse med Jord. 33 Huse uden Jord. Blandt ovenstaaende 1 Skolebygning, 1 Mølle, 3 Kroer.

Indvaanere: 599, hvoraf 115 i Nørre-Frederikskog Kornavl og Studedefning er Hovederhvervet. Forskjellige Haandværkere findes i Sognet og den fattige Klasse ernærer sig for en Deel ved Faareavl, Faarene græsses paa Sødiget.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 53de, 54de og 55de Lægd og har 2 Lensmænd. De 3 Dele hvoraf Sognet bestaaer Ulvesbøl, Nørrefrederikskog og en Deel af Adolfskog have fælles Kirke og Skole, Ulvesbøl og Adolfskog tillige fælleds Fattigvæsen. Adolfskogens Forhold til Sognet ere forøvrigt ikke fuldstændigt ordnede. I Sogneforsamlingerne have Interessenterne Stemme, de maae mindst eie 20 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Kirken eier nogle forhenværende Diger, der for en Deel ere bortarvefæstede, samt Kapitaler til Beløb af 1603 Rd. 6 Sk. Til Kirken betaales aarlig en saakaldt Kirkekopskat efter Formue og Leilighed, yderligere Beløb paalignes i Ulvesbøl Jorderne, i Nørre-Frederikskog Personerne, medens Adolfskogens Forhold i denne Henseende ikke er fastsat. Fattigvæsenet eier et Legat paa 160 Rd. og Skolen 106 Rd. 64 Sk., hvoraf Renten anvendes til Bøger.

Den octroierede Nørre-Frederikslog hører i Kirke- og Skolesager herhen, men danner ellers en selvstændig Commune under Landskabet Eidersteds Østerdeel. Ifølge sin Octroi har den Eiendomsret til det ikke ubetydelige Forland udenfor Sødiget (290 Tdr. Land). Kogen (stor omtrent 534 Dagslet) danner en egen Vandløsning. Den har 14 Hovedparticipanter, der udgjøre Communens Repræsentation, og en Inspecteur. I Kogen en Kornvindmølle og en Kro. Da Kogen henhører til Landskabet Eidersteds Østerdeel staaer den under Østerdelens Landret, Landskriveri (Tønning), Penningmester (Tønning). Den blev inddiget 1696 og kaldtes tidligere Ny-Ulvesbøl.

Kirken er 1854 opført af Muursteen *) og kaldet Frederikskirken efter den nuregjerende Konge Hs. Majestæt Kong Frederik den Syvende. Den er 68 Fod lang og 40 Fod bred.

*) Staten bidrog 3000 Rd. til denne Kirkes Bygning.

Loftet i Skibet hvælvet (Gibsdække), Vinduerne spidsbuede. For Enden af Kirken i umiddelbar Forbindelse med denne et Taarn 18 Fod i Kvadrat og 84 Fod høit. Altertavlen med Snitværk, der er hvidt lakeret, forestiller Korsfæstelsen. Over samme et Crucifix i Legemsstørrelse med symbolik Figurer.

Et Epitaphium minder om den fra 1581 til 1614 her værende Præst Johan Volkmar. Ligeledes findes et Epitaphium over den tidligere Penningmester Momme Lorenz og Præsten Jacob Rodemans Portrait. Han var ansat her fra 1645 til 1683.

Den tidligere Kirke, helliget St. Nicolaus, var 110 Fod lang uden Taarn. Dens nordlige Kirkedør skal efter Heimreich have været fra Rungholt i Nordstrand og Klokkeren fra det ligeledes undergaaede Veftervold Sogn.

Ulvesbøl Sogn skal forhen have hørt til Edomsherred i Nordstrand og findes saaledes opført i et af de gamle Kirkeregistre. Dog var det alt 1352 forbundet med Eidersted og nævnes blandt de Eiderstedske Sogne i det slesvigske Domcapitels Register fra dette Aar. Kirken er vistnok ofte bleven flyttet og Sognet maaskee det i Landskabet Eidersted, der har undergaaet de største Forandringer.

I denne Egn laae ogsaa det tidligere Barnecapel, der ligeledes omtales i hint Register (parochia Bervecapel habet unum attingum). Ifølge liber censualis episc. slesv. betalte Berukenemor 1463 Sognekirkenes Afgift til Biskoppen, det saakaldte cathedraticum og det forekommer endelig i den saakaldte Svabsteder Bog 1523 **), under Navnet Bernkenmoor. Heimreichs Efterretning, hvorefter Barnecapellet lukkedes og Sognet indlemmedes i Ulvesbøl 1491, turde derfor beroe paa en Misforstaaelse.

**) Trykt i Westphalens monumentat inedita, 4de Bind.

Spor af den gamle Kirkegaard skal af og til endnu findes. Rimeligviis har det saakaldte Barnekelei været en Arm af den tidligere Nordeider, som gik sønden om Ulvesbøl Sogn og har lukket sig efterat Hovedstrømmen fik et bredere Leie nord om Sognet, hvorved Adskillelsen fra Nordstrand blev iværksat. Efterat begge Sogne havde mistet meget Land bleve de forenede, uden at det vides hvornaar. I en senere Tid gik Eideren gennem Adolfskogen nord om Sognet. 1463 forsynedes Barnemoorkog med et Kaidige, men denne Kogs Beliggenhed lader sig neppe bestemt paavise. Den havde et Areal af 280 Dagslet og Havet brød ind i den 1476 (den tredie Gallusflod).

Den Arm af Eideren som gik ind mellem det egentlige Eidersted og Everschop, skal være blevet overdiget af Ulvesbøl, Witswort og Koldenbyttel Sogne i Forening ved et Dige som nu danner Ulvesbøl Sogns østlige Grændseskiel, og Ulvesbøl skal senere have deeltaget i Inddigningen af de til Koldenbyttel og Witswort Sogne henhørende Haymoor- og Riesbølkoge. Dog ere Efterretningerne om denne gamle Eiderarm i det Hele problematiske.

Nordeiderens senere Løb ud til Heverstrømmen gik nord om Ulvesbøl Sogn og blandt den Række Koge, der vandtes i den, var Adolfskogen den sidste *). Inddigningen paabegyndtes 1576 men fuldendtes først 1579 og var forbunden med store Vanskeligheder.

*) Om denne Eiderarms Overdigning beretter Juan Knutzen udførlig 1588. Hans interessante Skrift findes trykt i Camerers Nachrichten, 2den Deel 1762.

Eideren havde haft tvende Løb gennem Kogene og det Land, hvor Diget lagdes, bestod for en stor Deel af Sand. Til dette Arbeides Udførelse maatte paa den gottorpske Hertug Adolfs Bud Koldenbyttel, Witswort, Ulvesbøl Sogne paa den ene, Mildsted, Padelak, Simonsberg og Lundenberg Sogne paa den anden Side paatage sig. Da Sagen blev vanskelig fik de sidstnævnte Communer Hjælp fra Hatsted, Svesing og Ostenfeld Sogne, medens de øvrige Eiderstedske Communer hjalp deres Landsmænd. Da Landet i Kogen ikke antoges at have stor Værdi overdroge Eiderstederne dette til Hertugen paa den Betingelse at han leverede Tømmeret til Slusen og overtog deres Part i dens Vedligeholdelse. Imidlertid da der blev Brug for det var Overenskomsten saaledes at forstaae, at de selv maatte hente Tømmeret i Hertugens Skove, der rigtignok vare temmeligt langt frahaanden.

Tidligere havde Witswort Vandløsning sin Sluse i Ulvesbøl Sogns Dige og afvandede saaledes til Heverstrømmen Den nuværende Vandløsning. til Slusen i Eiderdiget blev først anlagt 1616. Mosestrækningen i den sydlige Deel af Ulvesbøl Sogn siges i Vandfloden 1300 at være drevet hen paa sin nuværende Plads fra Holmerøen (hohle Moor) i det undergaaede Morsum Sogn paa Nordstrand. En stor Deel af Mosen ligger i Witswort og Oldenswort Sogne. Den omtales dog alt i Kong Abels Krønike, hvorfor Heimreich mener at dette er skeet allerede i Vandfloden 1216.

1416 ødelagdes Ulvesbøl Sogn af Ditmarskerne, da disse gjorde et fjendtligt Indfald i Eidersted.

Tetenbøl Sogn omgivet af Østerhever, Poppenbøl, Garding, Katrineherd, Kotzenbøl, Oldenswort og Ulvesbøl Sogne, grændser mod Nord til Vesterhavet. Kirken ved Sognets sydlige Grændse, ca. 1/2 Miil nordøst for Garding, 1 Miil nordvest for Tønning. Arealet 4880 Tdr. fortrinligt, i Reglen høitliggende Marskland med Klægunderlag, der i den sydlige Deel fornemmelig egner sig til Studefedning. I den nordlige Deel er det paa Grund af sin lettere, eller, som det her kaldes, mildere Beskaffenhed fortrinsviis skikket til Kornavl. Enkelte lave Strøg staae om Vinteren under Vand. Foran Diget et ikke ubetydeligt Forland (450 Tdr. Land), hvoraf en Deel kaldes Marksort *).

*) See herom Østerhever Sogn.

Sognets Jorder udgjøre Størstedelen af Tetenbøl Vandløsningscommune og de indre Kanaler have for en Deel deres Løb i tidligere Havarme, som paa flere Steder findes i Sagnet. Vandløsningens tvende Sluser, der ere forsynede med combinerede Skylleindretninger til Yderløbets Uddybning, danne en forhen mere

end nu benyttet Udskibningsplads, den saakaldte Tetenbølspiekerhavn. Følgende Koge høre til Sognet: Kirkekog (406 Dagslet), Østerkog (348 Dsl.), Marskkog (1378 Dsl.), Reinsbølkog (436 Dsl.), Gammel- eller Drøgekog (Trockenkog) (786 Dsl.), Siversfletkog (1129 Dsl.), Waterkog (Wasserkog) (ca. 90 Dsl.), hvoraf den østlige Halvdeel benyttes som Skyllebassin for Sluserne, endelig ikkun tildeels Ny- eller Adenbølkog (832 Dsl.), Gammelnykog (Altneukog) (713 Dsl.) og Vesteroffenbølkog (423 Dsl.) Et Stykke af Marskkogen hører til Poppenbøl Sogn.

Egentlige Landsbyer findes ikke, skjøndt enkelte Samlinger af Gaarde og Huse have en betydelig Udstrækning: Gaden (de Straat) ved Kirken, med Præstegaard og Diaconusbolig, 2 Skoler, Fattigarbeidshuus, Kornvindmølle og 3 Kroer. Husene tildeels teglhængte og Hovedveien brolagt. 2 Huse paa Kirkekogens nordøstlige Dige hjørne kaldes efter dette Goshørn, noget sydligere Lammerhørn, Nuphørn, Staatshof, Wolfsbøl, Frittenbøl, Reinsbøl, Siversflet med Skole, Vindmølle og Kro, Waterkog med Kro, Tetenbølspieker med Kro, Kolhørn (Kahl eller Kaltenhørn) med Skole, Warmhørn med Skole, Vindmølle og Kro, endelig den saakaldte Reiche-Reihe i Siversfletkog. Ialt i Sognet 20 Gaarde med over 100 Dagslet Jord, 6 Gaarde med 80 - 100 Dsl., 13 Gaarde med 60 - 80 Dsl., 15 Gaarde med 40 - 60 Dsl., 7 Gaarde med under 40 Dsl., 93 Huse med Jord (heraf 25 ved Gaden), 117 Huse uden Jord (heraf 8 ved Gaden).

Indvaanere: 1687. Landbrug, Studedefning og Kvægavl er Hovederhvervet. Den arbeidende Klasse ernærer sig ved det til Marskjordens Behandling nødvendige Markarbeide. Haandværkere af alle Slags og Handlende navnlig ved Gaden. Paa Forlandene, der bortforpagtes af Staten, græsses et betydeligt Antal Faar. Et Teglbæreri findes i Sognet.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret og Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 69de til 82de Lægd; Sognet har 2 Lensmænd. Sognet er deelt i 6 Bondedistricter (Bürschaften) nemlig: Kirchenbür, Osterkogsbür, Marschbür, Altneukogsbür, Siversfletbür og Waterkogsbür. Stemme i Sognets Forsamlinger have Interessenterne, der mindst maae eie 30 Dagslet Jord. Foruden Hovedpræsten er ansat en Diaconus, begge Kald besættes ved Valg. Organisten er tillige Overlærer, Degnen Underlærer ved Sognets Skoler. Fattigarbeidshuus er oprettet for omtrent 10 Aar siden. Kirken eier ca. 90 Dagslet Jord og af Kapitaler henved 3000 Rd. Den har en Gjæld af ca. 1700 Rd. Kirkeskatten, der paalignes Jorden, kan udgiøre 1 á 2 Mark aarlig.

Kirken har en Længde af 86 Fod og Choret 26 Fod; dens Brede er 32 Fod. Opført af Muursteen, udvendig støttet ved mange store og smaa Muurpiller, med fladt Brædeloft og et anseeligt Taarn. Loftet er malet med bibelske Billeder og Indskrifter. Det paa Altertavlen anbragte Snitværk skal ikke være uden Kunstværd, det anskaffedes 1522. Kirken har et nyt Orgel. I Choret bleve i Sognet afdøde Præster begravede indtil 1800. Kirken udviddes 1491, 1558 ved Tilbygning af Choret og 1657. I Taarnet slog Lynilden ned 1728 og 1816,

hvorefter det blev opført noget forkortet. Dets Høide over Grunden angives nu til 130 Fod. Kirkens Indre er restaureret.

Fra Garding Kirke skal 1113 være anlagt et Capel i Tetenbøl Sogn. Hvornaar Capellet gik over til at blive en selvstændig Sognekirke, derom haves ikke nogen bestemt Efterretning. Tetenbøl Sogn nævnes første Gang i et Document fra 1297 *) , hvorved Hertug Otto af Braunschweig afhændede sit i Frisland beliggende Arvegoods til den holsteenske Grev Gerhard. Det kaldes her parochia Thedinbole.

*) Trykt i Michelsens Nordfriesland.

Senere kastes noget Lys paa de tidligere Tilstande ved Optegnelser om Sognet, der findes i det 1352 - 1407 forfærdigede Register over det slesvigske Domcapitels Indtægter. som er trykt i Pontoppidans Kirkehistorie II. S. 184. Der omtales her et Gammel-Tetenbøl og et Ny-Tetenbøl Sogn, men det synes at sidstnævnte var Hovedsognet, thi det hedder "parochia oldentetenbul nabt 4 Elting per se sed subjacet Eltingo in Nytetenbul" **).

**) Elling skal efter Langebæks Aitryk script. rer. dan. VI. rettere læses Etting og betyder Ebinger en Benævnelse paa Sogneofficialer som endnu bruges for Digevæsenets Vedkommende.

Paa et andet Sted i samme Register anføres, at den slesvigske Kustos havde 24 Dagslet "in pratis in Oldetedenbul apud Capellam Regis". Blandt de undergaaede Kirker i Eidersted nævnes Kønigs Kapel og dette har maaskee været det oprindelige Tetenbøl Kapel fra 1113, der rimeligviis er blevet nedlagt efterat Gammel-Tetenbøls Jorder efterhaanden bleve bragte i Fare ved Heverstrømmens Omsiggriben, og nye Inddigninger mod Syd bevirkede Dannelsen af en ny Commune Tetenbøl, som fik sin egen Kirke og senere blev Hovedsognet, hvortil Gammel-Tetenbøl sluttede sig. Ialtfald har Gammel-Tetenbøl paa Registrets Tid været underlagt Ny-Tetenbøl Sogn og indbetalt sin Census i Forbindelse med og gennem dette Sogns Officialer. Liber censualis (1436) nævner ikkun eet Tetenbøl og saaledes lader Kønigskapellels Undergang sig vistnok bestemme til Slutningen af det 14de Aarhundrede, som det ogsaa findes opført blandt de Kirker, der i Biskop Nicolaus Bruns Fortegnelse angives at være gaaet under i Vandfloden 1362. Da den nuværende Tetenbøl Kirke er bygget paa Kirkekogens Dige, synes det utvivlsomt at denne og Østerkogens Inddigning, mellem hvilke Koge der kun er et lavt Sommerdige, har fundet Sted ikke saa meget længe før 1352 og givet første Anledning til den nye Communes Dannelse, og begge disse Koge have da oprindeligt været kaldt Ny-Tetenbøl. Det tidligere Sogn Rembul (Rernbol), som nævnes i det anførte Kirkeregister fra 1352, har rimeligviis ligget i denne Egn og Reinsbølkog antages at have Navn derefter.

Af Gammel-Tetenbøls Jorder er maaskee en Deel gjeninddiget i Gammelnokog. Peter Sax anfører at den tidligere Eiderarm, der skal have adskilt Eidersted og Everschop Herreder, blev lukket ved Østerkogens Inddigning og Danckwerth angiver Kirkekogens Inddigning til 995, samt Østerkogens til Aaret 1000, men disse Efterretninger beroe vistnok kun paa Gisninger og ere idetmindste for Tidsangivelsernes Vedkommende efter det Ovenstaaende lidet sandsynlige. Efterat disse tvende Koge, der udgjorde en selvstændig Inddigning,

vare vundne, ere senere de omliggende Koge en efter anden indtagne og Forbindelsen med Nabosognene bragt tilveie, hvorved det gamle Everschop Herred fik en mere sluttet Form. Efter Danckwerth inddigedes Marskkogen 1275, Gammel- eller Drøgekogen 1285 og Reinsbølkog 1325, men disse Aarstal ere ligeledes neppe paalidelige og ialfald er Drøgekog inddiget efter Reinsbølkog, medens det for hiin angivne Aarstal 1285 maaskee er en Forvexling med den i samme Aar formeentlig inddigede Grudenkog i Poppenbøl og Tating Sogne. Vester-Offenbolkog inddigedes 1470, Adenbøltog 1475, Gammelnykog 1560 og Siversfletkog 1610. Denne Kogs Inddigning, der var begyndt 1599 men atter maatte opgives 1602, frembød forskjellige Vanskeligheder og lykkedes først under den forhen nævnte Johan Clausens Ledelse, der her første Gang bragte Trillebøren i Anvendelse ***).

***) Om denne Mands Virksomhed see ogsaa Østerhevers og flere Sognes Beskrivelse.

Den nordvestlige Deel af Siversfletkog synes at have udgjort en særskilt Kog, om hvis Inddigning imidlertid ikke haves nogen Efterretning. 1617 indtoges endelig den lille Waterkog for deri at anlægge et Skyllebassin til Slusestrømmens Uddybning.

I Siversfletkog var tidligere en Frigaard (stor 83 Dagslet), der stod under Overretten og tilhørte Familien Ovens. I Marskkogen ligger den forhen adelige Gaard Wolfsbøl, der i det 16de Aarhundrede byggedes af Conrad Wolf Hoyer, en Søn af den bekjendte eiderstedske Staller Caspar Hoyer, og senere kom i de gottorpske Hertugers Eie.

Den 7de Februar 1714 blev i Tetenbøl undertegnet den Overeenskomst, hvorefter Fæstningen Tønning, den gottorpske Hertugs sidste Besiddelse i Slesvig, overgaves til Kronen.

Katrineherd Sogn, omtrent midt i Landskabet Eidersted, omgivet af Garding, Tetenbøl, Kotzenbøl og Kating Sogne. Kirken omtrent midt i Sognet, ca. 1/2 Miil øst for Garding, 1 Miil vest nordvest for Tønning. Arealet 1547 Tdr. Land, deels Geestland, deels fortrinligt Marskland.. En Deel af Geestaasen hvorpaa Garding ligger skyder sig fra Vest 1/4 Miil ind i Sognets Marsk og deler denne i Nordermarsk og Sydermarsk (Sydermark). Øst for Nordermarsk ligger Junkenkog, der ligeledes hører til Sognet. Gjennem Sognet gaaer Chausseen fra Garding til Tønning, langs hvilken ogsaa Telegraphen er ledet. En Halvchaussee er 1853 anlagt mellem Tetenbøl og Katrineherd. Nord for Chausseen afvande Sognets Jorder til Tønning Sluse, syd for den til Kating Sluse.

Egentlige Landsbyer findes ikke, men ved Kirken paa den østlige Ende af Geestaasen ere en Deel Huse og Gaarde sammenbyggede paa begge Sider af den her brolagte Chaussee og Sognets Navn Katrineherd bruges fortrinsviis om disse. Her findes Sognets Præstegaard og Skole samt et Krosted. En Deel Huse kaldes Oluf og Allerdorp og en Kro ved Chausseen Hamhørn. Den saakaldte Remonstrantgaard tilhører den reformeerte Kirke i Frederiksstad. I Sognet findes 3 Kroer og 1 Bomhuus. Ialt i Sognet 4 Gaarde med over 100 Dagslet Jord. 2 Gaarde med 80 - 100 Dsl., 3 Gaarde med 60 - 80 Dsl., 1 Gaard med 40 - 60 Dsl.,

34 Huse med Jord (hvoraf de 30 ved Kirken), 7 Huse uden Jord. Omtrent 620 Dsl. ere i udensogns Besiddelse og uden Bygninger.

Indvaanere: 318. Agerbrug, Stedefedning og Kvægavl er Hovederhvervet. Paa Gesten dyrkes en Deel Haveurter og Kartoffler, som afsættes navnlig til det nærliggende Garding. Forskjellige Haandværkere findes i Sognet.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret og Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 83de, 84de og 85de Lægd og forestaaes af tvende Lensmænd. I de communale Forsamlinger have de Interessenter Stemme, der mindst eie 30 Dagslet Jord. Sognet er et Valgkald. Et Præsteenkelegat, skjænket af Lehnsmand Flohr, bestaaer i et Huus med 3 Dagslet Jord. Ved Kirken er ansat en Organist, der tillige er Degn og Skolelærer. Nogle Huse ved det saakaldte Junkendige høre til Tetenbøl Kirke, men til Katrineherd Skole. Kirken eier 24 Dagslet Jord og Kapitaler til Beløb af 2326 Rd. 31 Sk.

Den lille Kirke ligger venligt paa den høie Geest omgivet af Træer. Den er opført af Muursteen, tækket med graa Tagsteen og har fladt Loft. Et lille Taarn med Klokke og Uhr staaer paa Kirken, et andet isoleret Vest for samme med en større Klokke. I Kirken et lille Orgel. Altertavlen forestillende Nadverens Indstiftelse skal tilhøre den hollandske Skole og ikke være uden Kunstværd. Epitaphier eller Gravstene findes ikke. Udvendig en Sandsteen med Inscription i Munkeskrift. Rundbuen er fremherskende i Kirkens Former, og det synes som Choret senere er tilbygget, da dets Mure ere noget høiere end Skibets. Et Capel skal være anlagt her 1113 fra Garding. 1557 mistede Sognet midlertidigt Patronatsretten til Kirken fordi en Præst var blevet antaget uden Provstens Samtykke. 1592 var en Diaconus ansat her.

Efter alle tidligere Beretningers overensstemmende Vidnesbyrd var Everschop i Fortiden skilt fra det egentlige Eidersted ved en Arm af Eideren, der maae antages at have havt sit Løb gennem Katrineherd Sogn sønden om Geestaasen, hvorpaa Garding ligger. Hvornaar den er lukket vides ikke, og det maa ansees for tvivlsomt om Peter Sax har Ret, naar han antager, at dette skete ved Tetenbøl Østerkogs Inddigning. Det turde være rimeligere, at denne Havarm oprindelig er lukket ved en Dæmning, thi den gamle Buremansvei, som nævnes i Kong Abels Krønike førte over samme, og da Marsken her ansees for den sværeste og frugtbare i Landskabet Eidersted, kan Havarmen ikke have været nogen egentlig Strøm, men maae antages at have havt sit Vandskjel her, hvor da den frugtbare Klæg i Læ og roligt Vand kunde afsætte sig.

Hvornaar Junkenkog er inddiget, derom haves ingen Efterretning. Ved det ovennævnte Hamhørn holdt indtil 1625 Landskabet Eidersted sine almindelige Raadsforsamlinger, hvoraf Vitus Thinget endnu er en Levning. Dette Sted kaldte 1429 Hamygengehørn, senere og tildeels endnu Hemminghørn. Forsamlingerne holdtes i den ældste Tid paa aaben Mark og ved den her forbigaaende Buremansvei siges de gamle frisiske Herreder alt i Kong Abels Tid at have

forsamlet sig "paa deres rette Tingsted." Dette Sted antages ogsaa for Landskabets Midtpunkt.

Sognet leed meget under Ditmarskernes Indfald i Eidersted 1415. Om et Sagn der knytter sig til en Gaard i dette Sogn. see Müllenhofs Sagen S. 162.

Sognet er tidligere (1415) ogsaa blevet kaldet Katrinesogn istedetfor Katrineherd.

Garding Landsogn omgivet af Tating, Poppenbøl, Tetenbøl, Katrineherd, Kating og Welt Sogne, udgjør sammen mod Garding Kjøbstad een Menighed. Arealet 3418 Tdr. deels Geestland, deels fortrinligt Marskland, der er bedst i den sydlige Deel af Sognet og mod Vest paa Grund af sin lette Beskaffenhed fortrinsviis egner sig til Kornavl.

Midt igjennem Sognet gaer en Gestaas, der adskiller Nordmarsken fra Sydermarsken (Sydermark), vest for Gesten ligger Watkogen, der tildeels hører til Sognet. Nord for denne Marnekog, mod Syd Kornkog en (ca. 700 Dagslet, hvoraf ca. 339 Dsl. til Garding Landsogn) og Trelandskogen (Dreierlandenkog) (300 Dsl., hvoraf omtrent Halvdelen til Garding Landsogn), der alle kun tildeels høre til Sognet. En Strækning nordvest for Geestaasen kaldes Kirkekog (ca. 25 Dsl.)

Gjennem Sognet Tønning Garding Chaussee, der med en Halvchaussee bliver fortsat til Tating. Ligeledes Telegraphledning herigjennem. Jorderne i Nordmarsken høre til Tønning Vandløsning, Watkogen, Trelandskogen og Kornkogen afvande ved Brückrittsiel og endelig Sydmarsken til Kating Sluse, hvis Hovedcanal er den saakaldte Süderbootfahrt *), som benyttes til Kanalfart og er af væsentlig Betydning for dette og de omliggende Sogne.

*) Denne Kanal er anlagt 1612 med en Bekostning af 12,737 Mk. Lybsk, hvori Tømmerslusens Bygning er indbefattet. Bygmester var Joh. Clausen Rollwagen.

Foruden Garding Kjøbstad (see denne) findes i Sognet forskjellige Samlinger af Gaarde og Huse paa Værfter og Mellemdiger. Af disse kunne nævnes Marne ved Kogen af samme Navn, Hundorp, Saxhof, Legesee, Hylkenbøl, Rungholt, Borsthusen og Siekbøl. Ialt i Sognet 3 Gaarde med over 100 Dsl. Jord, 5 Gaarde med 80 - 100 Dsl., 8 Gaarde med 60 - 80 Dsl., 6 Gaarde med 40 - 60 Dsl., 2 Gaarde med under 40 Dsl., 59 Huse med Jord, 40 Huse uden Jord. Blandt de anførte 1 Skolebygning, 1 Arvepagtstvindmølle, 1 Oliemølle, 3 andre Kornvindmøller og 1 Kro. Nogle Jorder uden Bygninger ere i udensogns Besiddelse.

Indvaanere i Landsognet: 750. Kornavl og Studefedning samt Kvægavl er Hovederhvervet. Paa Gesten dyrkes Haveurter, der sælges i Garding. Udgravning og Salg af den smukke hvide Sand, der findes under Gesten er en Indtægtskilde for dennes Beboere.

Communnen hører under Garding Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret og Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredje Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 38te, 39te, 40de og 41de Lægd og har 2 Lensmænd. Stemme i de communale Forsamlinger have Interessenterne, som mindst maae eie 30 Dagslet Jord. Communnen er indeelt i 4 Bondedistricter (Bürschaften), nemlig Siekbøl (Garding Geest), Hylkenbøl, Borsthusen og Langgarding. Borsthusen udgjør et eget Skoledistrict, med den ellers til Welt Menighed hørende Grothusenkog, de 3 andre have fælleds Skolevæsen med Kjøbstaden Garding og bidrage 1/3 af Udgifterne til dennes Skoler.

I kirkelig Henseende er Landsognet forenet med Kjøbstaden. Ved Kirken er ansat en Hovedpræst og en Diaconus. Diaconatet er et Valgkald. Collegiet bestaaer foruden Præsterne af en Borgermester samt 3 Raadmænd i Kjøbstaden Garding og de to Lensmænd samt 6 Kirkeforstandere for Landsognet. Collegiet besætter samtlige Skoletjenester. Ved Kirken er ansat en Organist, Cantor og Degn, der tillige ere Lærere ved Sognets Skoler.

Det saakaldte Gasthuus (St. Jørgens Stiftelse) er fælles for Kjøbstad og Land. Lemmerne optages skifteviis fra de to Communer. Landsognet har sit særskilte Fattigvæsen; Fattigcollegiet bestaaer af begge Præster og de 8 Kirkeforstandere. Kirken eier 108 1/2 Dagslet Jord og Kapitaler til Beløb 5711 Rd. 85 Sk., men har paa Grund af forskellige Reparationer paa Kirker og Skoler en ikke ubetydelig Gjæld. I de senere Aar udskrives aarlig 5 Mk. pr. Dagslet af de 4608 Dagslet som bidrage til Kirken.

Om Garding Kirke see Kjøbstaden Garding.

Inddigningerne i Garding Sogn lade sig ikke med Sikkerhed henføre til et bestemt Tidspunkt. Det synes at Gesten tidlig er bleven forbundet med Digerne i Poppenbøl og Tetenbøl Sogne ved Nordmarskens Inddigning. Dernæst er Marnekog inddiget som det angives af Danckwerth Aar 1100) og Forbindelse bragt tilveie mellem Everschop og Utholm (see Tating Sogn). Wat eller som den tidligere kaldtes Wardkogen skal efter Danckwerth være inddiget 1160, medens Peter Sax sætter denne Begivenhed til Aaret 1235. Dernæst er Sydermarsken inddiget. Igjennem denne maae den tidligere Eiderarm, der adskilte Eidersted og Everschop, antages at have gaaet. I Forbindelse med Sognene Welt og Vollerwik inddigede Garding Sogn dernæst Kornkogen, dog næppe i Aaret 1612, som det almindelig berettes, hvilken Angivelse synes at beroe paa en Misforstaaelse af den gamle Beretning om disse Inddigninger*).

*) Joh. Schultze Kurzer Berickt etc., trykt i Falcks Staatsb. Mag. 1834. Kornkogen kaldes her Garding nye Kog og da i Manuscript til liber cencualis (1436 – 1480) anføres under Garding, at der de novis agris betaltes et vist Landgilde, turde Kogen alt dengang have været inddiget. Heimreich angiver ogsaa 1242 som Tiden for Garding nye Kogs Inddigning, medens dette Aarstal efter Danckwerth skulde gielde Sydermarsken.

Endelig begyndtes Inddigningen af Trelandskogen Aar 1612. I denne Kog indbefattedes Dele saavel af Eidersted, som af Everschop og Utholm, hvorefter

den fik sit Navn. Den oprindelige Kog var imidlertid meget større end den nuværende; der gjenvandtes 1627 ikkun omtrent Halvdelen, efterat den første var blevet ødelagt i Vandfloderne 1612 og følgende Aar.

De mange Hveler vest for Garding (Sandhvel ved Kløvet) antyde tiltrækkelig Havets tidligere Ødelæggelser paa disse nu heelt inde i Landet liggende Steder og den lille Kirkekog, der ligger op til det nordvestlige Hjørne af Geestaasen, tæt indenfor det gamle Kirkested, er rimeligviis opstaaet ved en Indflytning af Sødiget.

Noget øst for det gamle Capel laae Everschops Fristed eller Fribjerg, som indtil for 20 Aar siden endnu ikke var sløifet. En Tegning af denne mærkelige Oldtidslevning, som den var 1756, er opbevaret i Camerers Nachrichten, 1ste Deel. Man seer paa Stedet endnu Spor af de den omgivende Grave, der findes paa det nordlige Affald af en isoleret Banke. Det turde have Rimelighed for sig, at disse saakaldte Fribjerge oprindelig havde en religieus Betydning, hvormed Capellets Plads ret vel synes at stemme.

Den anseelige Værft, hvorpaa Marnegaarden ligger, udmærker sig ved sin Størrelse. Her boede de forskjellige Stallere af den adlede Sivertske Slægt. I Tidsrummet fra 1512 til 1578 forekomme ikke mindre end 7 Medlemmer af Slægten som Stallere i Landskabet Eidersted. Blandt disse roses fornemmelig Ove Harmens (1533 - 1549) for sin fredelskende Bestyrelse og Fortjenester af Reformationens Indførelse i Eidersted. I denne Stallers Tid vare alle Landskabets Producter i saa lav Priis, at man f. Ex. 1533 betalte for en Tønde Byg 12 Skilling Lybsk, 1535 for en Tønde Hvede 1 Mark, for 1 Dagslet Jord 17 Mark og i Leie deraf 17 Skilling, et Læs Brænde fra Hollingsted kostede 2 Sk.

Den sidste Staller af hiin rige og mægtige Slægt Sievert Sieverts ønskede man alt som Barn at faae udnævnt til Staller under Formynder, hvorpaa den gottorpske Regjering dog ikke vilde indlade sig. Da han ved Stallerembedets senere Vacance endnu var for ung til at bestyre dette Embede, føiede Regjeringen imidlertid Landskabets Ønske og udnævnte 1563 en Vicestaller, der dog i det følgende Aar maatte vige Pladsen for Sievert Sieverts. Denne svarede imidlertid ikke til Forventningerne, og skildres som en haard og grusom Mand, der 1578 blev afsat paa Grund af Uredelighed i sin Embedsførelse. Han skal have skjænket Klokke, Prædikestol og Alterkar til Garding Kirke. 1580 var han ikke destomindre i Hertugernes adelige Følge, da de modtog Forlening af Kong Frederik II. i Odense. Til hans Tid fik ogsaa Landskabet Eidersted 1572 en ny Landret og da den gottorpske Hertug Adolph med sin Familie 1575 besøgte Sievert Sieverts paa Marnegaarden, erholdt Garding flere Privilegier, blandt Andet Ret til at holde ugenligt Marked Endnu skulle i Marnegaards gamle Kjældere Fængslerne vises, der minde om hiin Tid, da den var Stallersæde, men den gamle Gaard, i hvilken det ikke skal have været sikkert ved Nattetid, er nu ombygget og givet en nyere Form.

I det slesvigske Domcapitels Register fra 1352 - 1407 anføres foruden Garding ogsaa paroachia Westermarck & marne, men af dette Sogn, der maa

antages at have udgjort den vestlige Deel af det nuværende Garding Sogn, er ethvert Spor forsvundet. Det havde "unum atting & dabit 22 denas. sterling."

Paa J. Meiers Kort er opført en Kirke vest for Garding, som bærer Navnet Grode; muligviis sigtes hermed til hiint tidligere Sogn.

Poppenbøl Sogn omgivet af Vesterhever, Østerhever, Tetenbøl, Garding og Tating Sogne, naaer mod Vest ud til Ordingbugten. Kirken midt i Sognet, 1/2 Miil nord nordvest for Garding. Arealet 2444 Tdr. fortrinligt Marskland med Klægunderlag, dog i de nyere vestlige Koge paa Grund af den lave Beliggenhed udsat for langvarig Oversvømmelse om Vinteren; desuden 352 Tdr. Forland. Sognet dannes af St. Johannes- eller Kirkekogen, Iversbølkog samt Dele af Marskkog, Schockenbølkog, Mimhusenkog, Heverkog, Holmkog og Grudenkog. Med Undtagelse af Holm- og Heverkoge, der afvande til Vesterhever Sluse, henhører Sognet til Tetenbøl Vandløsningscommune. Telegraphen til England gaaer her igjennem.

I Sognet er ingen Landsbyer men en Deel Samlinger af Beboelser paa større Værfter og langs Mellemdigerne, saaledes Poppenbøl med Kirke, Præstegaard og Skole, Diekpoppenbøl med Kornvindmølle*), Klerenbøl, Schweinsgaarde, Nikkelsværft, Neukrug med Skolebygning, Bockshørn med Kornvindmølle, Helmfleth, Hundorf, Bollingværft.

*) Det er ikke utroligt, at denne store og øiensynlig ældgamle Værft oprindeligt har givet Sognet Navn og først senere er kalot Diekpoppenbøl efter sin Beliggenhed ved Iverbølkogens Dige.

Ialt i Sognet 4 Gaarde med over 100 Dagslet Jord, 5 Gaarde med 80 - 100 Dsl., 3 Gaarde med 60 - 80 Dsl., 11 Gaarde med 40 - 60 Dsl., 27 Huse med Jord, 27 Huse uden Jord; deriblandt 3 Kroer og 2 Skolebygninger.

Indvaanere: 564. Studegræsning (omtrent Halvdelen af Jordene græsses) og Kornavl (Raps, Hvede, Hestebønner) udgjøre Hovederhvervet. Forskellige Haandværkere findes i Sognet. Et Teglblænderi med Kalkovn i Iversbølkog.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 65de, 66de, 67de og 68de Lægd; Sognet har 2 Lensmænd. Interessenterne, der udøve Stemmeret i Sognets communale Forsamlinger, maae mindst eie 20 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Kirken eier ca. 12 Dagslet Jord og Kapitaler til Beløb af ca. 2585 Rd. Fattigvæsenet eier en Capital paa 616 Rd.

Kirken er en gammel Bygning uden Taarn, opført af Muursteen, med fladt Loft og rundbuede Vinduer. I Skibet tvende Opgange til Alteret, saaledes som det tidligere var almindeligt i eiderstedske Kirker. Steendøbefonten er fra 1590 og ligesom Altertavlen forsynet med plattydsk Indskrift *).

*) I Kirken et Epitaphium over Præsten Konrad Gentzel, der var ansat her fra 1582 til 1612. Som en Mærkelighed kan anføres, at denne Mands Søn, Sønnesøn. Sønnesønssøn og atter dennes Søn vare Præster i Eidersted, den sidste ved St. Peters Kirke var tillige Landskabets Provst.

Frederik IV.'s Dronning Anna Sophie skjænkede Alterkar af Sølv til Kirken 1723. En formuende Landmand Hr. F. B. Rieve har 1847 skjenket den et Orgel. Ved Kirken et isoleret Klokketaarn af Træ.

Den første Kirke skal være anlagt 1113 som Capel fra Garding. 1494 var Poppenbøl Kirke Skueplads for en Begivenhed, der kaster et eiendommeligt Lys over Datidens Tilstande. I dette Aar blev nemlig Præsten Nicolaus Syvels dræbt foran Alteret af Bønderne Jacob Pralen og Hans Petersen, "*Frau Jacobs Schwefter willen, cum quo dictus Nicolaus rem habuerat*", som Krøniken siger. Hele Landskabet blev belagt med Interdict og Kirkerne stode lukkede i 6 Uger, indtil en udbrudt Pest i Utholm foranledigede Forbudets Ophævelse og Biskop Egert Dyrkop atter indviede Poppenbøl Kirkegaard. Forliget, som Præstens nærmeste Slægtning den 26de Januar 1497 indgik med Broderens Drabsmænd, gik ud paa at disse skulde erlægge 180 Mark i Mandebod, hvert Aar lade læse Sjølemesser for den Myrdede i Garding og Poppenbøl Kirker, drage til Rom og valfarte til St. Jago i Spanien, hvorefter de, naar de kom tilbage, skulde have Fred i Landet.

Staller i Eidersted var dengang Boi Tetens, der faldt den 17de Februar 1500 i Ditmarskerkrigen.

St. Johanniskog skal være den ældste i Eidersted og angives af Dankwerth, skjøndt uden Hjemmel, at være inddiget 987. Rimeligviis har Iversbølkog været inddiget først, og hiin senere sluttet til denne, hvorefter Poppenbøl ved Mimhusenkogs Inddigning blev forbundet med Østerhever.

I den sydlige Deel af Iversbølkog har i sin Tid en betydelig Indrykning af Diget været Følge af et Digebrud, der tydelig giver sig tilkjende ved Lavningen udenfor det nuværende Mellemdige. Ved forskellige Inddigninger blev Sognet senere forbundet med Tetenbøl og Garding Sogne.

Ogsaa i Tildigningen af Heverens sydlige Løb **) deeltog Poppenbøl Sogn.

**) Om denne see nærmere under Tating Sogn. Jfr. ogsaa Østerhever Sogns Beskrivelse.

Efter Grudenkog blev Medehovkog inddiget 1412 og derpaa den saakaldte "Norderkog," den nuværende Heverkog, hvormed man først blev færdig 1437. Medehopkog synes imidlertid atter at være gaaet tabt, maaskee i den store Vandflod den 1ste November 1436, thi den maa antages at være den nuværende Holmkog, der ogsaa benævnes Fals- eller Syderkog, og det berettes at "Falsdiget" fra Tating til Vesterhever blev begyndt 1450, men først fuldendt og Fals- eller Syderkog inddiget 1456. I Falsdiget, Holmkogs Sødige, findes en Hvel, der kaldes Falshullet. Talrige Vanddrag og Lavninger i Holm- og Heverkog vise endnu de tidligere Havarmes Løb i denne Egn og den paa Johannes Meiers historiske Kort afsatte Falsø i den nuværende Ordingbugt *) synes at have staaet

i Forbindelse med de Strømme, hvoraf Spor endnu forekomme i Vesterhever, St. Peter og Poppenbøl Sogne, ligesom ogsaa den sydlige Heverarm, efterat dens Løb mellem Garding og Tating var lukket, synes at have brudt igjennem til Falstrømmen og fuldkommen skilt Vesterhever fra det øvrige Utholm.

*) Disse Løbs endnu kjendelige Spor tale i høi Grad for Paalideligheden af de ofte anfægtede historiske Kort, der dog enkeltviis alt tidligere af localkjendte Mænd bleve anseete for nøiagtigere end Meiers nyere Kort. Jfr. v, Colditz Statsb. Mag. 1824, S. 170 for Øen Førs Vedkommende.

Østerhever Sogn omgivet af Tetenbøl, Poppenbøl og Vesterhever Sogne, grændser mod Nord til Vesterhavet. Kirken i det nordvestlige Hjørne af Sognet, 3/6 Miil nord for Garding. Arealet ca. 2617 Tdr. fortrinligt og høitliggende Marskland, der afvander til Tetenbøl-Sluser. Til Sognet hører den egentlige Østerheverkog samt Dele af Schockenbøl, Mimhusen- og Heverkoge. Udenfor Sødiget betydelige Strækninger gammelt Forland (ca. 900 Tdr. Land). Den fremspringende nordligste Pynt af Diget kaldes Bøllinghørn. Gaarde og Huse ere tildeels spredt over Marsken paa høie Værfter og Mellemdiger. Enkelte Gaarde kaldes Hylk, Volkertshof, Løvenhof, Samlingen af Beboelser ere Pielkenkreuz, Slatterak og Schockenbøl. Et Sted kaldes Kloster. Ialt i Sognet 2 Gaarde med over 100 Dagslet Jord, 2 Gaarde med 80 - 100 Dsl., 1 Gaard med 60 - 80 Dsl., 5 Gaarde med 40 - 60 Dsl., 2 Gaarde med under 40 Dsl., 45 Huse med Jord og 30 Huse uden Jord. Endeel Jorder ere i udensogns Besiddelse. Blandt de anførte Steder 2 Kornvindmøller, 1 Kro, 1 Skolebygning.

Indvaanere: 615, hvoraf 51 i Gammel-Auguste Kog og 74 i Ny-Auguste Kog. Studegræsning, Agerbrug og Faareavl er Hovederhvervet. Nogle Haandværkere findes i Sognet.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 56de, 57de og 58de Lægd og har 2 Lensmænd. I de communale Forsamlinger have Interessenterne Stemme, de maae eie mindst 10 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Kirken eier ca. 19 Dagslet Jord og Capitaler til Beløb af 1207 Rd. 64 Sk., hvoraf haves en aarlig Indtægt af 5 - 600 Rd. Hvad forøvrigt udfordres paalignes som Kirkeskat Sognet med 2/3, og nedennævnte tvende octroierede Koge med 1/3. Siden 1861 findes et Fattigarbeidshuus.

Følgende octroierede Koge, der forøvrigt have Ret til at opføre en egen Kirke, henhøre fortiden til Østerhever Sogns Menighed og Skoledistrict:

Gammel-Augustekog, stor 610 Dagslet med 6 Gaarde, nogle Huse og 1 Veirmølle. Afvander til Vesterhever Sluse. Landskabet Eidersteds 63de Lægd. Ny-Augustekog, stor 486 Dagslet (Reglement for 3die Dige.) med 4 Gaarde og nogle Huse. Kogen har sin egen Sluse og en Vindmølle benyttes ved Afvandingen. Forlandet udenfor Diget tilhører ifølge Octroien Kogen, det kaldes

Siverts Tilvæxt (Anwachs). Disse Koge udgjør hvert et eget Lensmandsdistrict, men have en fælleds Kogsinspecteur.

Jorden er godt og højt Marskland, der dog bedre egner sig til Kornavl end til Studefedning. Klæg findes her sjeldnere som Underlag. Kogene ere siden 1853 incorporerede i Landskabet Eidersted (Vesterdelen) og staae som selvstændige Communer under de herhen hørende Autoriteter. Som anført bidrage de til Østerhever Sogns Kirkestat med 1/3.

Kirken, bygget af Muursteen, uden Taarn, med rundbuede Vinduer og fladt Loft, ligger paa en anseelig Værft, der tillige tjener som Kirkegaard. Altertavlen, deelt i 3 Felter med Snitværksarbeide, skal ikke være uden Kunstværd, men er vanziret ved en smagløs Anvendelse af Farve. Sydøst for Kirken et isoleret Klokketaarn af Træ. Præstegaarden umiddelbart ved Kirken er efter Branden (1860 eller 1859) opbygget i en ny og smagfuld Stiil tækket med Skifer. Østerhever Kirke skal 1113 være anlagt som Capel fra det tidligere Everschops Hovedkirke Garding. Den nuværende Kirke blev opført 1565 af Lensmanden Ove Schweins, og er repareret 1683 og 1822. Ved Kirken var fra 1565 til 1631 ansat en Diaconus.

Østerhever Sogn hørte til det gamle Everschop Herred. Det har Navn af Heverdybet, som nu gaaer nord forbi Sognet, men tidligere havde sit Løb gennem Augustekogene (om det sydlige Heverløb see Tating og Poppenbøl Sogne). Sognet har lidt mange Forandringer ved Vandflod og Inddigninger. Schockenbølkog siges at være inddiget 1008 og den "store Heverkog" 1280. Det synes imidlertid at den egentlige Østerheverkog er oprindelig inddiget som Hallig, ved Møhm- eller Mimhusenkogs Inddigning blevet forbundet med Poppenbøl Sogn og endelig Schockenbølkog sluttet til de forrige (om den for en Deel til Østerhever Sogn hørende Heverkogs Inddigning see Poppenbøl Sogn). Efterat den sydlige Heverarm ved Vesterhever Østerkogs Inddigning var bleven lukket, inddigedes 1611 Gammel-Augustekog under den bekjendte Johan Clausens Ledelse *).

*) Denne Mand spiller en fremragende Rolle i Eidersteds Inddigningihistorie. Han anvendte først Trillebøre ved Digearbeider og kaldtes derfor sædvanlig Johan Rollwagen.

Den opkaldets efter Christian IV.'s Søster, Hertuginde Auguste. 1620 inddigede Phillip v. Harthinghusen. "Hertuginde Fru Augustes Hofmester" en lille Kog paa 90 Dagslet, den saakaldte Marksort, nord for Østerhever og Tetenbøl Sogne, men Diget gik tabt i Iisfloden den 26de Febr. 1625 og Kogen blev siden liggende som Forland. 1698 inddigedes Ny-Augustekog af et Interessentskab bestaaende af 4 Personer, nemlig Excellencen Wedderkopf, Baron Kønigstein, Overkammertjener Hjeronimus og Penningmester Siverz.

I Østerhever Sogn vises endnu Stedet hvor den saakaldte Ebensborg laae. Den tilhørte Stalleren over Everschop og Utholm Ebi Wunneken, som formedelst en anseet Eidersteders Fængsling blev forjaget 1439 og hans Gaard nedbrudt. Landskabet maatte imidlertid betale en Skadeserstatning af 500 Mark til Gaardens Gjenopbyggelse og stille 700 Marks Caution, hvornæst den fordrevne

Staller atter kom i Embede. Senere 1445 holdt Wunneken tilligemed Amtmanden Otto Spliet fra Gottorp Herredsting i St. Peter Kirke, hvilket Bønderne ansaae for et Indgreb i deres gamle Frihed. De overfaldt Amtmanden, hvem de kaldte "de grote Vogt van Gottorp" og saarede 7 af hans Folk, medens 8 af Bønderne toges tilfange. Sagen kom imidlertid Herrederne dyrt at staae, 62 Mænd i Everschop og Utholm maatte bøde for Livet, og Herrederne betale Amtmanden betydelige Summer, saaledes 3000 Mark for hans egen Person, 120 Mark for en dræbt Mand og ligesaameget for de Saarede. Desuden maatte St. Peter Sogn bøde 400 Mark, Tating Sogn 500 Mart og Vesterhever Sogn 1000 Mark.

Det undergaaede Jordfleth eller, som det sædvanlig kaldes, Ivensteth Sogn, skal have ligget nordvest for Østerhever. Det omtales i en Fortegnelse over det slesvigske Domcapitels Indtægter fra 1352 (trykt i Pontoppidans Kirkehistorie II. S. 194 og Langebek Script. rer. dan. VI. S. 184) saaledes: "Parochia Jordfleth (Gondfleth) habet 3 Eltingods." Kirken skal efter Biskop Nicolaus Bruns Fortegnelse (trykt i Cypræus Annal. episc, Shclesw. p. 338) være gaaet under i Vandfloden 1362 og Heimreich mener at Siversfleth i Tetenbøl Sogn har Navn af dette.

Da Nabosognene Poppenbøl, Garding, Kathrineherd og Tetenbøl ved Fuldendelsen af Inddigningerne i den sydlige Heverarm 1437 næsten ganske vare befriede for deres gamle Sødiger og Østerhever Sogn havde lidt saaledes (rimeligviis i den store Vandflod d. 1ste November 1436), at Sognets egne Kræfter ikke vare tilstrækkelige til Digets Udbedring, gjordes Paastand efter Digeforfatningen paa Hjælp fra de nævnte Sogne, der nøde Beskyttelse af Østerhevers Sødige. Da Fordringens Retmæssighed benægtedes af de paagjældende Sogne opstod stor Uenighed i Everschop Herred, ved hvilken Leilighed 36 Mand mistede Livet. Omsider ankom Amtmand Heinrich v. Kahl fra Gottorp, tog 15 af de oprørske Sognebeboere tilfange og paalagde de 4 Sogne en Bøde af 2500 Mark. Desuden maatte de paatage sig Udbedringen af Digerne, saaledes at hver Dagslet Jord fik 3 Fod Dige i Østerhever Herred. Dette Sogn, der havde havt 4 Baand eller 32 Alen Dige paa hver Dagslet Jord, reddedes fra en total Ødelæggelse.

Vesterhever Sogn omgivet af Østerhever og Poppenbøl Sogne samt af Ordingbugten og Vesterhavet, danner ved en i Havet fremspringende Halvø den nordvestligste Deel af Landskabet Eidersted. Kirken omtrent midt i Sognet, 1 1/4 Miil nordøst for Garding. Arealet udgjør 1963 Tdr. gode Marskjorder, der overalt have en feed Klægbund til Underlag. Desuden Forland ca. 180 Tdr. Til Sognet hører den egentlige Vesterhever-Kog og den lille Vesterhever Østerkog. En Deel af Jorderne ere lavtliggende og staae om Vinteren under Vand, hvilket navnlig er Tilfældet med den vestlige Halvdeel af Østerkogen, den østlige Halvdeel kaldes Hochhørn. Afvandingen skeer til Vesterhever Vandløsnings Sluse i Sognets sydlige Dige; formedelst de høie Grunde maa det ydre Sluseløb ofte udskylles og hertil er anbragt et Skyllebassin langs den indre Side af Diget. I Sognet findes flere Spor af tidligere Havarme, en saadan gaaer tæt forbi Kirkeværften og kaldes Fall ("dat Fall"). Mod Vest og Nordvest høre Vesterhevers Diger til de meest udsatte i Eidersted, dog nyde de nogen Beskyttelse af høie Ydersande, der

tildeels ere beliggende over daglig Flod og ikkun med stormende Veir gaae under Vand. Mod Syd haves noget Forland, der er Statens Eiendom, men stadig aftager paa Grund af Søens Angreb.

Større Værfter ere: Kirkeværften, der tillige tjener som Kirkegaard, Præstegaardsværften i Nærheden af Kirken, Siversbøl, Leikenhusen, Andel, Stuffhusen, Schanze, Haienbøl, samt den saakaldte Herrnstraat, der er en fortløbende Række Værfter i den østlige Deel af Sognet. Ialt i Sognet 3 Gaarde med over 100 Dagslet Jord, 3 Gaarde med 80 - 100 Dgsl., 2 Gaarde med 60 - 80 Dgsl., 7 Gaarde med 40 - 60 Dgsl. 1 Gaard med under 40 Dgsl., samt 54 Huse med Jord og 32 Huse uden Jord; 17 Jordeiere have ingen Bygninger i Sognet; 2 Skolebygninger, 1 Vindmølle og 2 Kroer.

Indvaanere: 682. Studegræsning, Kvæg- og Kornavl (Hvede, Raps og Hestebønner) er Hovederhvervet. Alle Slags Haandværkere findes i Sognet. Den arbejdende Klasse ernærer sig i særdeleshed ved Digearbeide. I dette Øiemed samle de Enkelte sig i forskjellige Partier under Formænd, der antage Arbeidet, føre Regnskabet og fordele Fortjenesten. De gamle og svagelige Arbeidere nyde paa denne Maade Godt af de Yngres Flid og kun Arbeideren, der er aldeles aflægs falder Sognet tillast. Sognets Arbejderbefolkning udgjør omtrent 90. En Deel Rav samles paa Vatterne udenfor Diget af de saakaldte Slikløbere, der have en møisommelig, ofte farlig Haandtering. Naar godt Veir med østenvind afløser stormende, vestlige Vinde findes Ravet, der efter sin Farve varierer i Priis. Ikke sjelden findes Stykker af betydelig Størrelse. Det sælges til indenlandske Opkjøbere, men da Finderen gjerne holder Fortjenesten hemmelig, lader Mængden af det vundne Rav sig ikke bestemme.

Fiskeri drives ikke, derimod nogen Biavl og Sælhundejagt. Ved Slusen finder en ringe Udskibning Sted af Korn, ogsaa Steen og Faskiner til Digebygningen, samt Tørv tilføres for en Deel ad Søveien uden om Eidersteds Vestpynt. Udskibningspladsen kaldes efter Løbet Adamshavn. Da Ordingbugten naaes fra Søen uden at Skibene passere de større Løb nord og syd for Eidersted, hvor kongelige Toldkrydsere ere stationerede, er ved Adamshavn oprettet et Toldcontrolsted, hvorfra Eidersteds Vestkyst bevogtes.

Midt igjennem Sognet gaaer Telegraphen, der under det vestlige Dige føres ud paa Vatterne, hvorfra den som submarin Telegraph over Helgoland gaaer til England. Den anlagdes i Aaret 1858 af et engelsk Compagni.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 59de, 60de, 61de og 62de Lægd og udgjør eet Lensmandsdistrict. Sognets communale Forsamlinger holdes af "Interessenterne", der mindst maa være i Besiddelse af 20 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Kirken eier 2 Dgsl. 4 S. Marskland og et Stykke Eng, samt en Capital paa 2413 Rd. 46 Sk.

Kirken, en smuk Bygning med et forholdsviis høit Taarn, ligger paa en anseelig Værft. Den er bygget af Muursteen med smaa rundbuede Vinduer. 1840 blev Choret nedbrudt og Kirken gjort kortere. Den har ingen Altertavle, men Prædikestolen findes over Alteret. Taarnet blev repareret 1821 og ved denne Leilighed fandtes i Taarnknappen en historisk Beskrivelse paa Pergament, der indeholdt de mærkeligste Tildragelser, som havde berørt Sognet i det 17de og 18de Aarhundrede. Dette Skrift blev atter opsat paa sit tidligere Sted. 1733 blev Taarnet ramt af Lynild og efter Branden gjenopbygget paa Grund af dets Betydning som Sømærke.

I Jordebogen nævnes blandt Øerne i Vesterhavet ogsaa Hæfræ, hvorunder uden Tvivl det nuværende Vesterhever maa forstaaes. Sognet, der har sit Navn paa Grund af Beliggenheden vest for den sydlige Heverarm, der gik ind mellem Øster- og Vesterhever Sogne, udgjorde indtil Østerkogens Inddigning en Ø og Lavningerne i denne Kog betegne tilstrækkelig den tidligere Havarm, der ogsaa udenfor Diget giver sig tilkjende.

Efter Heimreich skal Vesterhever og Pelvorm i Fortiden have været forbundne og han anfører som Beviis, at der fra det førstnævnte Sogn kan spores en Landevei (Herrweg) ud paa Vatterne, der atter ved Pelvorm kom tilsyne. Denne Vei paa Vattet har udentvivl været en Fortsættelse af den ovennævnte Herrnstraat, der maae ansees for en Deel af Vesterhevers ældste Dige og i tidligere Tider gjerne har kunnet gaae længere ud i Havet, uden at det er rimeligt at den naaede over til Pelvorm.

Efter en anden Beretning derimod *) var Vesterhever i Fortiden i nær Forbindelse med det øvrige Utholm Herred, og det fortælles, at Vesterhever dengang hørte til Tating Sognekirke (den oprindelige Herredskirke).

*) Joh. Schultse Kurzer Bericht von dem Lande E., E. u N. 1613. Aftrykt i Fall's Statsb. Mag. 1834.

Da denne maatte udvides paa Grund af den voxende Folkemængde, skulle Beboerne af Vesterhever have bidraget deres Deel til Bygningen. Medens Sognet endnu var en Ø bleve tvende smaa Koge inddigede paa dets østlige Side, der dog intet Navn have; senere blev det ved Østerkogens Overdigning forenet med Fastlandet, hvilken Inddigning af Danckwerth angives at være udført 1262. Da imidlertid den til Poppenbøl Sogn hørende Heverkog er inddiget langt senere, og Østerkogens Diger slutte sig til denne, maa det nævnte Aarstal snarere antages at gjælde en af de fornævnte mindre Koge *).

*) Maaskee turde den af Krøniken omtalte 1554 inddigede "lille Heverkog i Østerhever" være Vesterhever Østerkogen. Almindelig forstaaes dette Aarstal om Heverkogen, der dog alt 1437 siges indvundet.

Endnu paa Joh. Meiers og Danckwerths Tid fandtes ud for Vesterhevers vestlige Dige den lille Hallig Vitho (Vitshoch), hvor et Capel skal have staaet, der antages at være gaaet under i det 11de Aarhundrede.

Paa denne Tid skal Vesterhever have været Tilholdssted for Sørøvere, de saakaldte Vognmanner; de havde opført en fast Plads, "Vognmansborg", hvorfra de hærgede paa Eidersteds og Nordstrands Kyster. Den store Værft er endnu forhaanden og Præstegaarden bygget derpaa. Den ligger ved det ovennævnte Falldyb, omgivet af betydelige Udgravninger, der gjerne staae under Vand; da Vognmannerne lagde Vesterhever Sogn øde, er Diget rimeligviis blevet opgivet og Sørøverne kunde da ad hiint Dyb bringe deres Skibe op til Borgen. Da de endog røvede Kvinder i de omliggende Egne, blev Borgen beleiret og indtaget af Everschops og Utholms Staller Ove Hering. Den sløifedes og 60 Sørøvere bleve henrettede. Dette skal være skeet i Aaret 1370, og da nu Kirken, der oprindelig var et Capel, siges at være gjenopbygget efter denne Seir, er det troligt, at det ældste Vesterhever Capel har været det ovennævnte Vitscapel.

Mod Nord i Sognet umiddelbart op til Sødiget ligger den saakaldte Schanze, en bebygget Værft, der udgjør en Deel af Herrnstraat. Her har tidligere været en Skandse, som blev anlagt 1627 under Krigen med den tydske Keiser, da Oberst Cerboni holdt Eidersted besat, men sløifedes da de kongelige Tropper 1628 nærmede sig.

I tidligere Tid var der langt mere Land i Ordingbugten end nu, og ikke længe før Aaret 1613 paatænkte den gottorpske Hertug Adolph endog at inddige hele Bugten ved et Dige fra Tolendorp i Tating Sogn over til Vesterhever. Paa Grund af Bundens sandede Beskaffenhed i Midten af Løbet opgav man Planen og haabede ved at opsætte Inddigningen efterhaanden at faae Forholdene forbedrede. Dette blev imidlertid ingenlunde Tilfældet, thi ved Havets fortsatte Angreb skylledes det gamle Forland næsten heelt bort, og i Aaret 1699 kunde ikkun et lille Stykke inddiges i det nordøstlige Hjørne inderst i Bugten, mellem Poppenbøl og Vesterhevers Dige. Det var Stalleren Nicolaus von Graffen der foretog denne Inddigning og Kogen kaldtes efter ham Graffenkog. Der blev indvundet 352 Dagslet Land med 445 Baand Dige. Det holdt sig imidlertid ikke længe og efterat J. Thombløv havde gjenopført Diget, blev det ødelagt i Vandfloden Juledag 1717, siden hvilken Tid Landet blev liggende som Forland.

I Aaret 1861 har Regjeringen paany foretaget en Inddigning af dette Forland, der fuldendtes 1862. Der blev indvundet omtrent 500 Dagslet Land med ca. 600 Baand Dige. Udgifterne beløb 140.000 Rd. Kogen (Syderhever-Kog) har sin egen Sluse, der er bygget af Muursteen og har en Brede af 4 1/2 Fod. Slusen ligger i Nærheden af det nye Diges Tilslutning til Vesterhever. Jorden i den nye Kog er af særdeles god Beskaffenhed. Den er paa en lille Deel nær høi; den inddigede Kvellerflade udgjorde omtrent 70 Dagslet, og dette umodne Stykke er en Deel af den Havarm, der tidligere gik igjennem Østerkogen.

Tating Sogn omgivet af Poppenbøl, Welt og St. Peter Sogne, grændser mod Nord til Ordingbugten, mod Syd til Eideren. Kirken midt i Sognet, 5/8 Miil vest. for Garding. Arealet 5786 Tdr., hvoraf Størstedelen Marsk, denne dog af meget forskjellig Godhed. De ikke ubetydelige Geeststrækninger midt i Sognet sandede. Uinddigede Jorder findes udenfor Sognets Diger baade mod Nord (Tating Forland) og mod Syd. Til Tating Sogn høre følgende Koge: Tating gamle

Kog (70 Dgsl.), Mellemste Kog (90 Dgsl.), Jabbenkog (16 Dgsl.), Burkog (40 Dgsl.), desuden Dele af Holmkog, Grudenkog, Marnekog, Watkog, Dreierlandenkog, Esterkog (141 Dgsl.) og mod Nord i Sognet Agteresingkog (20 Dgsl.) Afvandingen skeer fornemmelig til Byttelsluse i det nordlige Dige og til Eftersluse i Sødiget mod Eideren. Af Kogene henhøre flere til andre Vandløsningscommuner og den lille Marnekog afvander endog gennem Tønning Sluse. Den tidligere Havn ved Byttelsluse er nu ubrugelig, derimod har Efterslusen Betydning som Udskebingssted for Tating og omliggende Sogne. En Halvchaussee fra Byen Garding til Tating er i Udførelse.

I Sognet: Tating (de Straat) tæt sammenbygget paa Gesten midt i Sognet, af Udseende som en lille Flække, dog uden særegne Flækkerettigheder, med brolagt Gade, tildeels teglhængte Huse, smukt beliggende. Kirken nord for Gadens vestlige Ende, Præstegaard og omtrent 70 Huse. Arbeidshuus med Arbeidsskole, 3 Skoler. Store Marskgaarde og de Næringsdrivendes Huse findes mellem hverandre. Sydvest for Gaden den anseelige Gaard Hochdorf med herskabelige Haveanlæg. Endvidere Mattendorf, Esing, Tolendorp, Heveracker, Agteresing, Houert, Byttel, Østerende, alle paa Gesten, Store- og Lille-Medehop mod Nord og Est mod Syd paa store Værfter i Marsken. Ialt i Sognet: 23 Gaarde med over 100 Dgsl. Jord, 3 Gaarde med 80 - 100 Dgsl., 6 Gaarde med 60 - 80 Dgsl., 7 Gaarde med 40 - 60 Dgsl., 6 Gaarde med under 40 Dgsl., 162 Huse med Jord, 17 Huse uden Jord, 2 Veirmøller, 4 Kroer, 1 Teglblænderi, siden 1853 Fattigarbeidshuus, 4 Skolebygninger. En stor Deel Jorder ere i udensogns Besiddelse.

Indvaanere: 1616. Korn- og Kvægavl er Hovederhvervet, Studegræsning i de sværere Marskfenner. Alleslags Haandværkere findes i Sognet. Arbeiderklassen er talrig og der findes mange Fattige.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret og Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 42de, 43de, 44de, 45de, 46de og 47de Lægd, udgjør 2 Lensmandsdistricter og er deelt i 8 Bondelag, de saakaldte Bührschaften, nemlig Tating, Byttel, Østerende, Medehop, Est, Esing, Tolendorp og Agteresing. I de communale Forsamlinger have "Interessenterne" Stemme; de maae være i Besiddelse af mindst 20 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Kirken eier ca. 35 Dagslet Jord og Capitaler til Beløb af ca. 5000 Rd.

Vilhelminekog hører i kirkelig Henseende til Tating, men danner ellers en selvstændig Commune. Den blev indiget 1821 for Regjeringens Regning og efter at være administreret i en Række Aar 1843 solgt til den nuværende Eier for 30,400 Rd. Ved Salget lagdes tillige en aarlig Kanon paa Jorderne af 5 Rd. pr. Dagslet, samt fastsattes at Kogen skulde svare Landskatten. Jorderne ere af forskjellig Godhed. Med Hensyn til Vandafledningen hører Kogen, der har et Areal af 516 Dagslet, til Eftersielvandløsning og Sølusen findes i Kogens

Sødige. 1 Teglbrænderi er anlagt i den senere Tid, og Eieren Hr. Ohling har opført en smuk Gaard samt nogle Huse i Kogen.

Kirken udmærker sig ved sin smukke Beliggenhed paa den i Marsken fremragende Geest, og er prydet med et høit og slankt Taarn, hvorfra man har en imponerende Udsigt over den vestlige Deel af Landskabet Eidersted, Klitterne ved St. Peter, Ording samt Vesterhavet. Kirken er, saavidt Materialet er synligt, heelt igjennem opført af røde Muursteen; men dens Mure have lidt særdeles meget ved den vestlige Egns klimatiske Forhold, saa at store Strækninger af dem deels ere blevne fornyede, deels tildækkede af plumpe, skraat opadgaaende Muurpilller. Den hidrører ingenlunde i hele sin Udstrækning fra en og samme Tid.

Skibet, hvis Indre er dækket med Bjælkeloft, er allerede i Middelalderen blevet forlænget saameget imod Vest, af dets oprindelige, men senere tilmurede, rundbuede Indgangsdøre, der fra først af have været anbragte nærved dets vestre Ende, nu sees omtrent paa Midten af begge dets Sider.

Ligeledes er Choret ved Slutningen af Middelalderen blevet forlænget imod Øst, saaledes at det nu har den dobbelte Udstrækning af den oprindelige og løber ud i en tresidet Slutning. Medens dette tilbyggede Afsnit af Choret er overspændt med en i 8 Kapper indeelt Hvælving, hvis Ribber have et gothisk Profil, har den oprindelige Chorfirkant en ribbeløs, stærkt opadstigende Kuppelhvælving af en meget ældre Character. Den er rimeligviis samtidig med det gamle Chor og Kirkeskib selv, der paa Grund af deres rundbuede Former m. m. synes at maatte henføres enten til Slutningen af det 12te eller dog maaskee snarere til det 13de Aarhundrede.

Det er vistnok først ved en senere Udvidelse at den gamle Chorbue har faaet sin nuværende meget brede og foroven spidsbuede Form Uagtet det fiirkantede, af beklædt Tømmerværk dannede Trætaarn indeholder tvende anseelige, i det 17de Aarhundrede støbte Klokker og foroven bærer det høie Spiir, hviler dog kun dets ene Side paa et fast Underlag. Dets vestre Side bæres nemlig af Skibets Facademuur, medens derimod dets tre andre Sider kun hvile paa Kirkebygningens Bjælkeværk og paa tvende svære Skraabjælker, som nede fra Kirkeskibets Gulv stige op til dette. I Aaret 1694 styrtede Spiret ned under en Storm, men det opførtes igjen 1699.

I den katholske Tid havde Kirken flere Vicarier og Altere. Den nuværende Altertavles Hovedbillede med en temmelig raat udskaaren Fremstilling af Korsfæstelsen skriver sig endnu fra Middelalderen, men den er paa en meget plump Maade opmalet i nyere Tid. Den ottekantede gamle Steenfont er overmalet og forsynet med en Himmel, der er til at skyde op under Loftet, naar Daaben foretages. Imellem Choret og Skibet, oppe under den vide Chorbue selv, befinder der sig et Pulpitur, som fortsættes hen paa Skibets Nordside, hvor det bærer Orglet med et mindre Positiv. Dette Pulpitur er prydet med Fremstillinger af den hellige Historie, under hvilke sees Navnene paa Medlemmer af Menigheden, der have bekostet det, i Forbindelse med Aarstallene 1591 og 1601.

Fra samme Tid er ogsaa den ligeoverfor paa Skibets Sydside anbragte Prædikestol. Længere nede i Kirken findes paa samme Side en udskaaren Figur af den martrede Frelser (Ecce homo) i siddende Stilling, og ligeoverfor paa Nordsiden et stort gammelt Crucifix med den sørgende Maria og Johannes ved Siden.

Tating Kirke var det gamle Holmboherreds (Utholms) Hovedkirke. Den synes oprindelig at have ligget indenfor det nuværende St. Peter Sogns Grændse, thi det berettes at den første Kirke i Marsken byggedes 1303 *) ved Vittendynen paa Taten Eskels Land og kaldtes Tatinghen (see St. Peter Sogns Beskrivelse). Den var et Træcapel og opførtes senere af Steen paa sit nuværende Sted. Indtil 1804 var der ansat en Diaconus.

*) Ifølge en anden Beretning skulle imidlertid Kirkerne i Eidersted og Nordstrand være begyndt at bygges 1096 som Peter Sax refererer efter Broder Boysens Annal. Epise. Slesv. see Westph. mon ined I. S. 1355.

Fra Tating skulle de øvrige Kirker i Holmboherred være udgaaede som Capeller, iblandt hvilke ogsaa nævnes Otteresing og Syderhever. Det sidste, hvorom ikke engang noget Stednavn bærer Spor, tør ansees for meget tvivlsomt. 1463 udgjorde Heveracker et eget Bylag. 1733 brændte Tating Gade næsten ganske af. Tæt ved denne var Utholms Fristed (Freiberg), en Høi hvoraf nu ikke mere sees Spor, men som findes afbildet i Camerers Nachrichten, 1ste Deel, saaledes som den var 11756.

Sognets gamle Segl, en Kirke med Omskrift: "*Sigillum Parochianorum Tating*", benyttedes 1414 og 1445 af hele Utholm som Herredssegel. I et Document som Ærkebiskop Absalon udstedte 1187 nævnes Holmboherred, men i Jordebogen fra 1231 anføres Holm og Hæfræ som Øer henhørende til Vestenland. Medens Hæfræ var det nuværende Vesterhever, udgjorde Tating Sogn den større Deel af Øen Holm. Paa den ene Side skilte den ældre Heverstrøm Utholm fra det øvrige Eidersted, idet den gik ind mellem Garding og Tating Sogne, men en anden Havarm dannede sig senere mellem Vesterhever og Tating og deelte Utholm i de ovennævnte tvende Øer. Øen Holm, hvor alt Diger omtales samtidig med Kirkens Opførelse i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, synes at være inddiget under Eet. Disse Diger vare især mod Øst ud til Heverarmen meget sandede og bleve ofte gjenembrudte, som de mange Hveler her tydelig vise.

Deels for at forbinde nogen Indvinding af Land med Lukningen af saadanne Digebrud, deels som blotte Sommerkoge indtoges da en Række Koge ved Heveren, der alle vare for smaa til at kunde have betalt et fuldstændigt Sødige. Aarstallene der anføres af Danckwerth for disse Inddigningers Vedkommende ere vistnok udfundne efter Skjøn Efterat Marnekog (1100) var inddiget, flyttedes Tating gamle Kog (1185) hertil, hvorved Utholm blev landfast med det øvrige Eidersted. Dernæst inddigedes Tating mellemste eller Sydhørnkog (1190), Jabben eller Jacobskog (1203), Tating Burkog (1212), Vat- eller Vardkog (1285) *), Garding Kornkog (1242), Grudenkog (1285) og endelig Dreilanderkog (1612

og 1627), hvorved en fuldstændigere Forbindelse mellem de forskjellige Herreder i det nuværende Eidersted blev tilveiebragt.

*) Af Heimreich henlægges denne Kogs Inddigning til 1160.

Senere er dette Inddigningsværk fortsat ved Efterkogs Inddigning 1552 og 1614, Grothusenkogs 1693 og Vilhelminekogens 1821. Paa den nordlige Side af Tating Sogn inddigedes Medehopkog 1412, men det synes at denne Kog, der maa antages at være den nuværende Holmkog, atter er gaaet tabt og først gjenvandtes da "Falsdiget" blev anlagt "fra Tating til Vesterhever", hvilket var forbundet med megen Besvær og først lykkedes 1456 efter 7 Aars Arbeide. Af de store Forlande, der i Fortiden laae mellem Tating og Vollerwik Sogne, udgjorde den lille Hallig Butenkveller en Deel; den er lidt efter lidt bortflyttet og eksisterer ikke siden 1825.

St. Peter Sogn omgivet af Tating og Ording Sogne samt af Vesterhavet, indtager den største Deel af Eidersteds vestlige Kyst. Kirken ligger ved Sognets vestlige Grændse, 1 1/4 Miil vest for Garding. Arealet 4600 Tdr. deels Marsk (bedst i Sognets nordøstlige Deel), deels Geestland, deels en Blanding af begge. Et Strækning Hede i den vestlige Deel af Sagnet er Domaine. Sandflugt har gjort Jorderne Skade, men er aftaget efter Klitternes regelmæssigere Behandling. Landet betrygges mod Havets Oversvømmelser deels ved naturlige Klitter, deels ved kunstig opførte Diger, der slutte sig til hine. Langs Sognets vestlige Kyst strækker sig den temmelig brede Klitrække, der har en Høide af 30 til 50 Fod. Mellem denne og det bagved liggende Dige findes Nord for Kirken et ikke ubetydeligt Forland, der dog nu, efterat det saakaldte Kirkelei 1825 er blevet overdiget, kan betragtes som en særskilt Kog *).

*) Dette Kirkelei var nemlig en Havarm som gennem en Aabning i Klitterne gik ind i det foran Diget liggende Forland. Efter Overdigningen blev saaledes Klitrækken lukket og afgiver nu det yderste Værn mod Havet, hvorved Diget er blevet Mellemdige og hint Forland en mod Oversvømmelse betrygget Kog, der ikkun anvendes som salte Enge. Om Klitterne see forøvrigt Ording Sogn.

Ogsaa udenfor Klitterne findes en smal Strimmel Forland, der udgjør en Deel af den saakaldte Hitsbanke, den brede Forstrands fælleds Navn. Sognets Jorder afvande mod Nord til Brøsumsluse, mod Syd til Eftersluse og deeltage tilligemed Nabosognene i disse Vandløsningscommuners Udgifter. Omtrent midt i Sagnet findes et større Vanddrag, det saakaldte Faldyb (dat Fall). Et høit Sømærke, den saakaldte St. Peter Baake, paa Klitterne sydvest for Kirken, tjener til Veiledning for Søfarten paa denne farlige Kyst, hvor Strandinger ikke sjældent forefalde. Til Sagnet høre Dele saavel af Efterkog (141 Dagslet) som af den lille Agterestingkog (20 Dagslet).

Egentlige Landsbyer findes ikke, men vel større Samlinger af Gaarde og Huse, nemlig: Olsdorf paa en Geestbanke, med Sognets Kirke, Præstegaard, Skole, 2 Kroer og Veirmølle, den kaldes ogsaa St. Peter Straat (Gade); Heide, ligeledes paa Gesten, der her er bevokset med Lyng, de tildeels smaa Huse ligge temmelig spredte. Wittendyn tæt sammenbygget paa Gestens østlige Rand; Bøel, Syderhøvd, Vestermark, Brøsum og Norderhøvd, de tre sidste i den nordlige

Deel af Sognet. Ialt i Sognet 10 Gaarde med over 100 Dgsl. Jord, 3 Gaarde med 80 - 100 Dgsl., 3 Gaarde med 60 - 80 Dgsl., 4 Gaarde med 40 - 60 Dgsl., 1 Gaard med under 40 Dgsl., 102 Huse med Jord, 36 Huse uden Jord, 3 Møller og 3 Kroer.

Indvaanere: 1006. Jordbrug og Studegræsning er Hovederhvervet. Forskjellige Haandværkere findes i Sognet. Arbejderclassen er talrig. I Benyttelsen af de salte Forlandsenge og Klitdalene, saavelsom ved Samling af Rav har den nogen Bierherv.

Sognet hører under Landskabet Eidersteds Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict (Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 48de, 49de, 50de og 51de Lægd og har to Lensmænd. Sognet er inddeelt i 4 Bondelag (Bührschaften), nemlig Olsdorf, Bøel, Wittendyn og Brøsum. De communale Forsamlinger afholdes af "Interessenterne", der mindst maae eie 10 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Sognet har 3 Skolebygninger, hvoraf den ene indtil 1784 var Bolig for den tidligere ved Sognet ansatte Diaconus, og siden 1858 et Fattigarbeidshuus. Kirken eier Jord og nogle Capitaler.

Kirken er opført af Muursteen, tækket med Teglsteen og forsynet med et lille Spir. Den er 60 Alen lang, 16 Alen bred, mod Øst noget afrundet og har paa Nordsiden en lille Udbygning. Choret er hvælvet og ved en Muurbue skilt fra Skibet; dette har fladt Loft og de tvende Opgange til Alteret, der forhen fandtes, ere nu forandrede til en enkelt bred Gang.

Sydøst for Kirken staaer et særskilt Klokketaarn af Træ. I Kirken findes et Epitaphium fra 1631 over Præsten Berend von Horsten, født i Osnabryk og i 37 Aar Præst ved St. Peter, hvor han døde 1593. En Ligsteen over den 1648 afdøde Præst Caspar Hatkenius findes ligeledes Plattyske Indskrifter forekomme paa forskjellige Steder i Kirken.

Efter Danske Atlas skal Kirken være opført 1563. Den var indtil 1593 tækket med Rør og havde et høit Taarn, der styrtede ned paa Grund af Ælde. 1732 blev det atter opført, men en heftig Novemberstorm 1801 kastede Taarnspidsen ned og ødelagde Vaabenhuset paa Kirkens sydlige Side.

Før Reformationen havde Kirken 3 Altere. Præstegaarden er opført 1771. Indenfor St. Peter Sogns Grændse synes den oprindelige Herredskirke for det gamle Utholm eller Holmboherred at have ligget forinden den blev flyttet til sin nuværende Plads i Tating Sogn. Det saakaldte Chronicon Eiderstadense for det 15de Aarhundrede berette nemlig: "*Anno Christi 1103 in der vaften an S. Benedictus Dage ward gebuwet eine holten Capelle by Wittendüinen in de ere S. Magni vp Taten Efkels Land, onde wart genömet Tatinghen onbe was dat erste Gadeshus in Spadenland*" *).

*) Spadeland er en tidligere brugt Benævnelse paa Marsken.

Da Herredskirkerne i Reglen anlagdes, midt i Herredet, vil man af denne Omstændighed kunne danne sig en omtrentlig Forestilling om det gamle Utholms Udstrækning mod Vest. Om flere forskellige Kirker og Capeller i denne Egn haves Efterretning fra tidligere Tid. Registrum capituli Schleswicensis 1352 nævner Ulstorp Kirke og Liber censualis Episc. Slesvic. 1463 anfører St. Peter og Syderhoved. St. Peter Sogn er rimeligviis det tidligere Ulstorp, der blev ødelagt ved Sandflugt og Navnet findes endnu i Olsdorf. Hvornaar Indflytningen af Kirken er skeet vides ikke, men 1445 er der blevet holdt Thing (see Østerhever Sogns Beskrivelse om denne Begivenhed) i "St. Peter Kirke." St. Peters gamle Segl bar Indskriften "*S. (sigillum) Parochie Ulstrup Utholm.*" Syderhøvd Sogn er senere gaaet ind, det bestod endnu 1523 og nævnes i den saakaldte Svabsteder Bog. Det skal være nedlagt 1556 og i St. Peter Kirkes Chor skulle findes Fliser fra den gamle Syderhøvd Kirke.

Sognets tidligere Kirkegaard blev fundet 1825. Efter andre mindre paalidelige Kirkefortegnelser skulle Brøsum, Bøel og Norderhøvd have havt Capeller, der ogsaa findes anførte paa Johannes Meiers historiske Kort. Hvornaar Inddigingen af den herværende Marsk er foregaaet, derom haves ingen Efterretning. De gamle Kort af Meier og Langebæk anføre et Vandløb tvers gennem Utholm, og det er rimeligt at Faldybet, eller som det kaldes i Krøniken Falsstrømmen, gennem Kirkeleiet i St. Peter Sogn har havt sit Udløb til Vesterhavet. Her har ogsaa indtil vore Dage vedligeholdt sig en Afbrydelse i den ellers sammenhængende Klittrække. Sognet har fra gammel Tid været udsat for Sandflugt og i den ovennævnte Liber censualis (1436 - 1480) anføres, at Biskoppens Jorder (126 Dagslet) vare ødelagte per arenam. Den lille Efterkog, der af Heimreich benævnes Bollinger og Ehesterkog, altsaa er inddiget af Bøel's og Eft's Indvaanere i St. Peter og Tating Sogne, blev inddiget 1548. 1559 (1552) efter Mortensdag brød en Hvel ind i "Bollinger nye Kog" og Kogen oversvømmedes. Den inddigedes imidlertid atter 1614.

Vest for St. Peter Kirke inddigede den daværende Diggreve Matthias Typotius med flere Interessenter 1624 en Kog, der rimeligviis har ligget indenfor Klitterne ved det nuværende Kirkeleie. Men Diget maatte for Størstedelen opføres af Sand og gik tabt i Vandfloden den 26de Februar 1625. Ikkun 2 á 3 Koge i Landskabet Eidersted forskaanedes dengang for Oversvømmelse.

1825 den 3die og 4de Februar brød Havet ind ved Syderhøvd og St. Peter Sogn blev tilligemed Nabsognene sat under Vand. Klitterne toge stor Skade og Jorderne overvældedes med Sand. Diget maatte som Følge af dette Gjennembrud flyttes længere ind, ved hvilken Leilighed man ved Gravning stødte paa den gamle Syderhøvd Kirkegaard.

I en gammel Messebog skal efter J. Petrejus Beretning 1597 have været anført, at Egnen deromkring tidligere blev kaldet Syderstrand *).

*) Om Syderhøvd og Syderstrand see Hamkens i Provber. 1796 S. 334.

Ording Sogn omgivet af St. Peter Sogn og Vesterhavet, danner den yderste Pynt af Landskabet Eidersted. Kirken i den vestlige Deel af Sognet, 1 Miil vest for

Garding. Arealet 722 Tdr. deels Marsk, deels Geestland, afvander fælleds med en Deel af St. Peter Sogn til Brøsumsiel. Jorderne have lidt meget ved Sandflugt, der dog paa Grund af Klitternes bedre Dæmpning nu er i Aftagende. Klitterne omgive Sognet baade mod Nord og Vest. Indenfor er dem der opført Diger, deels for at give Klitten Støtte, deels for at forebygge Oversvømmelse, naar den smalle Klit i Stormflod skulde blive beskadiget. Paa enkelte Steder er Klitten skredet ind over Diget, saa at dette paa en Maade danner Klittens faste Kjærne. Den nordvestlige Pynt af Sognet kaldes Nakhørn, mod Syd danner Klitterne en fremtrædende Bugt der kaldes Framshørn. Bygningerne i Sognet ligge i tvende Hovedsamlinger, der føre Navn af Ording mod Nord og Ording mod Syd (Ording tom Norden og Ording tom Süden) den sidste kaldes paa Stedet endnu med sit tidligere Navn Framsort. I Sognet findes 1 Gaard med over 100 Dgsl. Jord, 1 Gaard med 80 - 100 Dgsl., 1 Gaard. med 60 - 80 Dgsl., 1 Gaard med under 40 Dgsl., 20 Huse med Jord og 6 Huse uden Jord. I Sognet findes 1 Kro.

Indvaanere: 179. Korn- og Kvægavl er Hovederhvervet. Den fattigere Klasse er henviist til Faareavl, Dige- og Klitarbeide. Noget Rav samles paa de flade Sande ud for Klitterne. Fiskeri drives ikke. Tæt nord for Sognet fører Vestsøløbet Adamshavn ind i Ordingbugten. Her var det for nogle Aar siden paatænkt at oprette en Badeanstalt, hvortil ogsaa Localiteterne ret vel egne sig.

Sognet hører under Eidersted Landskabs Jurisdiction (Garding), Vesterdelens Landret, Vesterdelens Landskriveri (Garding), Vesterdelens Penningmester (Garding), Tønning Physicatdistrict Tønning), tredie Digebaands Diggrevskab (Kating). Det danner Landskabet Eidersteds 52de Lægd og bestyres af een Lensmand. Stemme i Communens Forsamlinger have Interessenterne, der maae eie mindst 5 Dagslet Jord. Præstekaldet er et Valgkald. Præsten er siden 1820 tillige Degn og Skolelærer. Skolen er i Præstegaarden og den tidligere Skolebygning benyttes til Fribolig for Fattige. Kirken eier 3 Dgsl. 5 1/9 S. Jord og en Capital paa 1331 Rd. 50 Sk.

Ording Kirke er opført af Muursteen, forsynet med hvælvet Træloft og et lille Taarn I Kirken findes et Billede af Matthias Pampus, der var Præst i Ording fra 1604 - 1645, og oplevede samt beskrev den store Vandflod 1634. Endvidere findes tvende Epitaphier med ulæselig Indskrift.

Ording Sogn har lidt store Forandringer paa Grund af Havets Angreb paa Kysten og dermed følgende Fremtrængen af Klitterne. 1793 maatte saaledes Sognets vestlige Dige flyttes længere ind i Landet og 1825 var det samme Tilfælde med det nordllge Dige. De forladte Diger kunne endnu kjendes ude i Klitterne. Den ældste Kirke, der i de gamle Fortegnelser kaldes Urden, Orden, blev rimeligviis flyttet i det 15de Aarhundrede og bygget østligere i Sognet, hvor den stod indtil 1724. I dette Aar var Sandet trængt saa nær ind paa Bygningen, at Kirkefolkene om Søndagen maatte skaffe sig Adgang med Skovler. Den flyttedes derefter længere mod Øst til dens nuværende Plads, men ligger alt nu atter nær ved Klitterne. Ved en Collect blev der i 1823 samlet Bidrag til Kirkens og Præstegaardens Bygning. Præstegaarden brændte den 14de Juni 1825. Ogsaa i

1688 brændte Ording Præstegaard tilligemed Kirkebøgerne og Sognet var indtil 1746 uden Præstegaard.

Ved Sognets østlige Grændse findes en fiirkantet Høi, der kaldes "Borgen", den er nu for en stor Deel sløifet. Om her har været en Borg, eller et af de i Eidersted brugte Fristeder er ikke bekjendt.

De octroierede Koge Søndre-Frederikskog, Grothusenkog, Nørre-Frederikskog, Gammel-Augustekog og Ny-Augustekog findes ommeldte under de Sogne, hvortil de i geistlig Henseende fortiden henhøre, nemlig den førstnævnte Kog under Oldenswort Sogn, Grothusenkog under Welt Sogn, Nørre-Frederikskog under Ulvesbøl Sogn, Gammel-Augustekog og Ny-Augustekog under Østerhever Sogn.

Over Husum Amtmandskab findes ingen særegen samlet Beskrivelse. Med Hensyn til Literaturen kan derfor her kun henvises til Beskrivelserne over hele Hertugdømmet Slesvig af C. Danckwerth. A. F. Büsching, E. Pontoppidan, C.F.Hansen, A. Niemann, H. N. A. Jensen, I. v. Schrøder og I. N. Schmidt. See foran Tønder Amt S. 132 - 133.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N. Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 302 – 324.